

MOTIVAREA INTERNĂ A RELAȚIILOR SEMANTICE. SINONIMIA ANALIZABILĂ

CRISTIAN MOROIANU
Universitatea din București

Prin sinonime lexicale analizabile în eлемem cuvintele cu acela i sens care au, cel pu in la nivel sincronic, o motivare intern fiind, în acela i timp, sinistratice, sintopice i sinfazice. În aceast categorie se încadrează creaile interne, mixte i externe care au o form intern : (a) derivatele pe teren românesc; (b) împrumuturile cu structur derivativ analizabil ; (c) calcurile de structur dup modele derivative externe; (d) compusele pe teren românesc; (e) împrumuturile cu structur analizabil din etimoane lexicale compuse; (e) calcurile dup modele externe compuse; (f) cuvintele analizabile rezultate din contaminarea a dou sinonime; (g) cele ob inute din trunchieri ale unor cuvinte analizabile etc.

Derivatele sinonimice analizabile sunt, din punctul de vedere al tipului de afix, de dou feluri: cu prefixe i cu sufixe. Din punctul de vedere al relaiei dintre baza derivativ i afix, se pot stabili mai multe situa ii: (a) sinonime derivate, de la aceea i baz , cu afixe diferite (prefixe: *neacademic* i *nonacademic*, *supradotat* i *superdotat*; sufixe: *b ie el* i *b ie a*, *manichiurez* i *manichiurist*); (b) sinonime derivate, de la baze directe diferite, cu acela i afix (*selectabil* i *selec ionabil*, *semicultism* i *semidoctism*); (c) sinonime derivative împrumutate (cu prefixe: *asimetrie* i *disimetrie*, *bicefal* i *dicefal*; cu sufixe: *indiferentism* i *indiferen*, *pedanterie* i *pedantism*); (d) sinonime derivate calchiate (*întrevedea* i *întrez ri*, *supraomenesc* i *suprauman*, *tres lta* i *tres ri*); (e) sinonime mixte (împrumut analizabil i crea ie derivativ intern , împrumut analizabil i calc dup un model derivativ extern). Din punctul de vedere al momentului de formare sau de p trundere în limb , al frecvenei sau al circulaiei, nu toate componentele acestui ultim tip de relaie sinonimic sunt sincrone, sinistratice, sintopice sau sinfazice, de aceea includerea lor într-o categorie sau alta de sinonimie este o chestiune rezolvabil de la caz la caz.

Compusele sinonimice (semi)analizabile sunt, la rândul lor, de mai multe feluri. Am ales, spre exemplificare, compusele savante, f r a în cont de modalitatea intern sau extern de formare, respectiv de p trundere în limb : a) compuse cu prefixoide (ataate aceliei i baze: *miniinterviu* i *microinterviu*, *multifunctionalitate*/ i *polifunctionalitate*/, *multidisciplinaritate*/ i *polidisciplinaritate*/, *monocolor* i *unicolor*, *monoivalent* i *univalent*; ataate unor baze sinonimice, din aceea i familie sau din familii diferite: *aeromaritim* i *aeronaval*, *aerospatial* i *aerocosmic*, *aerovehicul* i *aeronav*, *balneoclimatic* i *balneoclimatic*, *epicerc* i *epiciclu*, *planiglob* i *planisfer*, *semicul* i *semidoct*, *turbojet* i *turboreactor*); b) compuse cu sufixoide (*detritivor* i *detritofag*, *muzicoman* i *muzicofil*, *velifer* i *veliger*); c) compuse din dou afixoide (diferite: *acvifug* i *hidrofob*, *antropofob* i *mizantrop*, *entomofag* i *insectivor*, *fitofag* i *plantivor*, *monocrom* i *unicolor*, *monofag* i *univor*, *monolog* i *soliloc*, *omnivor* i *pantofag*; cu repetarea unuia dintre componente, prefixoid sau suffixoid: *astronaut* i *cosmonaut*, *automorfism* i *homomorfism*, *cadruped* i

patruped, endoblast i endoderm, futurolog/ie/ i viitorolog/ie/, necropsie i necrotomie, nefrolog i urolog, tripod i trepied); d) compuse din variante ale prefixoidelor, ata ate aceluiia i sufixoid (ereutofobie i eritrofobie, ginefobie i ginecofobie, hemofobie i hematofobie, panfobie i pantofobie, sericultur i sericicultur); e) compuse cu afixoide inverseate (anglofil i filoenglez, biopsihologie i psihobiologie, carbohidrat i hidrocarbonat, cardiotonic i tonicardiac, filorus i rusofil, miosarcom i sarcomiom) etc.

Din aceea i categorie a sinonimelor analizabile mai fac parte i **contamina ile** ob inute prin atrac ie sinonimic , cele mai multe din registrul popular i dialectal (*asumu a, vb. < asmu a + sumu a; ciuturug , s.f. < ciot + buturug ; cl pi < clacie + c pi ; complini, vb. < completa + implini; înfuriat , adj. < înfuriat + furios; le nit, adj. < le inat + lihnit; n t fle , adj. < n t r u + fle ; n tânt, adj. < n tâng + tânt; tiulei, s.n. < tiulete + tulei; sufleteca, vb. < sufleca + sumeteca; sumeca, vb. < sumete + sufleca; sumeteca, vb. < sumete + sumeca; z b uc, adj. < z p cit + h b uc; zgâl âna < zgâl âi + hâ âna etc.*), **dubletele sinonimice alc tuite dintr-un component analizabil i unul ob inut prin trunchiere** (*bio i biologic, eco i ecologic, hard i hardware, internet i net, micro i microradiografie, mini i minifust sau minijup , soft i software, triplu i triplusalt, video i videocasetofon etc.*), **dubletele sinonimice alc tuite dintr-un component analizabil i unul ob inut prin abreviere** (*Casa de Economii i Consenma iuni i CEC, C ile Ferate Române i CFR, Serviciul de Informa ii Externe i SIE, Televiziunea Român i TVR etc.*), **dubletele sinonimice alc tuite dintr-un derivat i un compus** (*antipiretic i febrifug, caulescent i caulifer, cezarian i cezarotomie, hungarologie i hungaristic , indologie i indianistic , sufixoid i pseudosuffix, supraprodus i plusprodus etc.*)¹.

Pentru c sinonimia analizabil acoper , dup cum s-a putut vedea, o sfer foarte bogat de situa ii i de exemple, am selectat spre detaliere numai sinonimia sufixal neologic , în variantele sale forme de manifestare. În interiorul acestei categorii, am avut în vedere situa iile în care baza derivativ este unic i cele în care bazele derivative fac parte din aceea i familie lexico-etimologic .

I. Împrumuturi analizabile sau semianalizabile

Începând cu secolul al XIX-lea, limba român î i îmbog e te i î i modernizeaz vocabularul prin p trunderea masiv a împrumuturilor latino-românice, în marea lor majoritate analizabile i semianalizabile. Aceast realitate incontestabil se explic , în primul rând, prin dorin a programatic a oamenilor de cultur ai vremii de apropiere a limbii noastre de structurile principalelor limbi de cultur i de civiliza ie europene². Dintre numeroasele exemple, semnal m, în ordine alfabetic i dup criteriul morfologic, câteva situa ii reprezentative i cu mare putere analogic :

(a) **adjective:** absorbtiv, - (din fr. *absorptif*) i absorbant, - (din fr. *absorbant*), altitudinar, - (din fr. *altitudinaire*) i altitudinal, - (din fr. *altitudinal*), anacronic, - (din fr. *anachronique*) i anacronistic, - (din germ. *anachronistisch*), antagonist, - (din fr. *antagoniste*) i antagonic, - (din fr. *antagonique*), anesteziant, - (din fr. *anesthésiant*) i anestezic, - (din fr. *anesthésique*), ascensiv, - (din it. *ascensivo*) i ascendent, - (din lat. *ascendens, -ntis*, fr. *ascendant*), carpatin, - (din fr. *carpatin*) i carpatic, - (din fr.

¹ O clasificare similar a sinonimiei, cu foarte interesante exemple apar înând unui singur domeniu, face Dimitrescu (2005: 271–281). F r s aib în vedere, în mod particular, sinonimia analizabil , autoarea citeaz exemple ca *anestezist* i *anesteziolog*, *anticoncepc ional*, *anticonceptiv*, *contracepc ional*, *cancerolog* i *oncolog*, *clonare*, *clonaj* i *cloning*, *crionic* i *criologie*, *autopsie* i *necropsie*, *implant*, *implantare* i *implanta ie*, *scanner* i *scanograf*, *subcutan*, *subcutanat* i *subcutaneu*, *virologie* i *virusologie* etc.

² Vezi Moroianu (2009: 175–184).

carpatique), ciclonal, - (din fr. *cyclonal*) i **cyclonic**, - (din fr. *cyclonique*), **consolant**, - (din fr. *consolant*) i **consolator**, -toare (din fr. *consolateur*), **delictual**, - (din fr. *délictuel*) i **delictuos**, - (din fr. *délictueux*), **demonic**, - (din lat. *daemonicus*) i **demoniac**, - (din fr. *démoniaque*), **denigrator**, -toare (din lat. *denigrator*, it. *denigratore*) i **denigrant**, - (din fr. *dénigrant*), **descensiv**, - (livr.) (din it. *discensivo*) i **descendent**, - (din fr. *descendant*), **detonabil**, - (din it. *detonabile*) i **detonant**, - (din fr. *détonant*), **diluvial**, - (din fr. *diluvial*) i **diluvian**, - (din fr. *diluvien*), **dispropor ional**, - (din fr. *disproportionnel*) i **dispropor ionat**, - (din fr. *disproportionné*), **edifiant**, - (din fr. *édifiant*) i **edificator**, -toare (din fr. *édificateur*), **eclezial**, - (din fr. *ecclésial*) i **ecleziastic**, - (din fr. *ecclésiastique*, lat. *ecclesiasticus*), **egocentric**, - (din fr. *égocentrique*) i **egocentrist**, - (din fr. *égocentrisme*), **elogiativ**, - (din it. *elogiativo*) i **elogios**, -oas (din fr. *élogieux*), **eluvial**, - (din fr. *éluvial*) i **eluvionar**, - (din fr. *éluvionnaire*), **estimativ**, - (din fr. *estimatif*) i **estimatoriu**, -ie (din fr. *estimatoire*), **eufemic**, - (din fr. *euphémique*) i **eufemistic**, - (din germ. *euphemistisch*), **evocativ**, - (din lat. *evocatus*) i **evocator**, -toare (din fr. *évoquant*, lat. *evocatorius*), **exponent**, - , adj., s.m. (din germ. *Exponent*, lat. *exponens*) i **expozant**, - , adj., s.m. (din fr. *exposant*), **exaurient**, - (din it. *esauriente*) i **exhaustiv**, - (din fr. *exhaustif*), **gigantic**, - (din germ. *gigantisch*) i **gigantesc**, - (din it. *gigantesco*, fr. *gigantesque*), **glandulos**, - (din fr. *glanduleux*) i **glandular**, - (din fr. *glandulaire*), **guvernativ**, - (din it. *governativo*) i **guvernamental** (din fr. *gouvernemental*), **iluziv**, - (din engl. *illusory*), **iluzoric**, - (din germ. *illusorisch*) i **iluzoriu** (din fr. *illusoire*, lat. *illusorius*), **impudent**, - (din fr. *impudent*, lat. *impudens*) i **impudic**, - (din fr. *impudique*, lat. *impudicus*), **lacunar**, - (din fr. *lacunaire*) i **lacunos**, -oas (din fr. *lacuneux*, lat. *lacunosus*), **lamentos**, - (din it. *lamentoso*) i **lamentabil**, - (din fr. *lamentable*), **medial**, - (din fr. *médial*, lat. *medialis*) i **median**, - (din fr. *médian*, lat. *medianus*), **oponent**, - (din it. *opponente*, germ. *Opponent*) i **opozant**, - (din fr. *opposant*), **perturbativ**, - (din lat. *perturbatus*, it. *perturbativo*) i **perturbator**, -toare (din fr. *perturbateur*), **periferial**, - (din fr. *périphérial*) i **periferic**, - (din fr. *périphérique*), **pitagoreic** (din germ. *pythagoreisch*) i **pitagorician**, - (din fr. *pythagoricien*), **represibil**, - (din fr. *répressible*) i **reprimabil**, - (din fr. *réprimable*), **reparator**, -toare (din fr. *réparateur*) i **reparatori**, -ie (din fr. *réparatoire*), **symbolic**, - (din fr. *symbolique*, lat. *symbolicus*, gr. *symbolikos*, germ. *symbolisch*) i **symbolistic**, - (din engl. *symbolistic*), **titanesc**, - (din fr. *titanesque*), **titanic**, - (din fr. *titanique*) i **titanian**, - (din engl. *titanian*), **traheal**, - (din fr. *trachéal*) i **trahean**, - (fr. *trachéen*), **tubular**, - (din fr. *tubulaire*) i **tubulos**, - (din fr. *tubuleux*) etc.¹

Din exemplele anterioare de împrumuturi adjективale (mai mult sau mai pu în) analizabile, pot fi făcute următoarele observații: sufixele sinonimice² -iv i -ant, -al i -ar, -ic, -ist i -istic, -ic i -ant/-ent, -ic i -al, -ant i -tor, -ic i -esc, -ar i -os etc. se atașă, în limbă sau limbile de origine, „acelora-i” radicale sau unor radicale din aceeași familie; în relativ puține situații, „acela-i” sufix a fost atașat, în limbă sau limbile de origine, la baze apar înăndătatele și familiai (vezi germ. *Exponent*, lat. *exponens* i fr. *exposant*; it. *opponente*, germ. *Opponent* i fr. *opposant*; fr. *répressible* i fr. *réprimable*); limbile de proveniență sunt preponderente românește sau germanice influențate de latină, la care se adaugă și greaca veche.

¹ Etimologiile exemplelor sunt date după DEX, MDN și MDA, s.v., la care am adăugat consultarea suplimentară a DLR-ului, mai ales a ultimelor volume apărute. Unele dintre adjecțiile (semi)analizabile de mai sus au origine mixtă, în sensul că pot fi explicate inclusiv prin derivare internă (spre această soluție etimologică se îndreaptă DLR, s.v.). Astfel, *delictual* este explicitat exclusiv din *delict*, *demonic* din *demon* (la care se adaugă, în plus, și *demonesc*, adj.) etc. Dubla origine, internă și externă, simultană sau succesivă, este posibilă și pentru unele dintre exemplele care urmează sub (b), (c) și (d).

² Pentru exemple de sufixe sinonimice, să se consultă SMFC (1959–1972).

(b) substantive: **(b₁) feminine:** aberan (din fr. *aberrance*) i abera **ie** (din fr. *aberration*, lat. *aberratio*), agentur (din germ. *Agentur*) i agen **ie** (din it. *agenzia*), eficacitate (din fr. *efficacité*, lat. *efficacitas*, -atis) i eficien (din fr. *efficiency*), fervoare (din fr. *ferveur*, lat. *fervor*, -oris) i ferven (din it. *fervenza* sau din *ferv[ent]*), insa iabilitate, s.f. (din fr. *insatiabilité*) i insa ietate, s.f. (din it. *insazietà*), lascivie (din lat. *lascivia*, it. *lascivia*) i lascivitate (din fr. *lascivité*, lat. *lascivitas*, -atis), lentitudine, s.f. (lat. *lentitudo*, -nis) i lentoare (fr. *lenteur*), moderan (din it. *moderanza*) i modera **ie** (din fr. *modération*, lat. *moderatio*, it. *moderazione*), nobilitate (din lat. *nobilitas*, -atis) i noble e (din fr. *noblesse*), paginatur (din it. *paginatura*) i pagina **ie** (din fr. *pagination*), perversitate (din fr. *perversité*) i perversiune (din fr. *perversion*), predominan (din fr. *prédominance*) i predomina **ie** (din fr. *prédomination*)¹, prelec iune (din lat. *praelectio*) i prelegere (din lat. *praelegere*), pudicitate (din fr. *pudicité*), pudici **ie** (din lat. *pudicitia*, it. *pudicizia*) i pudoare (din fr. *pudeur*, lat. *pudor*, -oris, it. *pudore*), regulate e (din it. *regolatezza*) i regularitate (din fr. *régularité*), solvabilitate (din fr. *solvabilité*) i solven (din germ. *Solvenz*), vascularit , s.f. (din fr. *vascularite*) i vasculit , s.f. (din fr. *vasculite*) etc.; **(b₂) masculine:** adjunct (din germ. *Adjunkt*) i adjutant (din fr. *adjudant*), balcanist (din germ. *Balkanist*) i balcanolog (din germ. *Balkanologe*), canotier (din fr. *canotier*) i canotor (din fr. *canoteur*), consulent (din it. *consulente*) i consultant (din fr. *consultant*), detergent (din fr. *détergent*) i detersiv (din fr. *détersif*, it. *detersivo*) etc.; **(b₃) neutre:** comparatism, s.n. (din fr. *comparatisme*) i comparativism, s.n. (din germ. *Komparativismus*); **(b₄) substantive feminine i neutre:** alomorfism (din engl. *allomorphism*) i alomorfie (din fr. *allomorphie*), cacofonie (din fr. *cacophonie*) i cacofonism (din it. *cacofonismo*), clandestinism (din it. *clandestinismo*) i clandestinitate (din fr. *clandestinité*), dresaj (din fr. *dressage*) i dresur (din germ. *Dressur*), feudalitate (din it. *feudalità*, fr. *féodalité*) i feudalism (din it. *feudalismo*, fr. *féodalisme*), infantilitate (din it. *infantilità*) i infantilism (din fr. *infantilisme*), laicism (din fr. *laïcisme*) i laicitate (din fr. *laïcité*), mysticism (din fr. *mysticisme*) i misticitate (din fr. *mysticité*), pauperism (din fr. *paupérisme*, engl. *pauperism*) i paupertate (lat. *paupertas*, -atis), pedanterie (din fr. *pédanterie*) i pedantism (din fr. *pédantisme*), primitivism (din fr. *primitivisme*) i primitivitate (din fr. *primitivité*), profesur (din germ. *Professur*) i profesorat (din fr. *professorat*), recidivism (din engl. *recidivism*) i recidivitate (din fr. *récidivité*), sentimentalitate (din fr. *sentimentalité*) i sentimentalism (din fr. *sentimentalisme*), urbanism, s.n. (din fr. *urbanisme*) i urbanistic , s.f. (din fr. *urbanistique*)² etc.;

(c) verbe: aclimata (din fr. *acclimater*) i aclimatiza (din germ. *akklimatisieren*), alcaliniza (din fr. *alcaliniser*) i alcaliza (din fr. *alcaliser*), contagia (din it. *contagiare*) i contagiona (rar) (din fr. *contagionner*), decalcifia (din fr. *décalcifier*) i decalcifica (din it. *decalcificare*), denitra (din germ. *denitrieren*) i denitrifica (cf. fr. *dénitrifier*), egala (din fr. *égaler*) i egaliza (din fr. *égaliser*), maximaliza (din fr. *maximaliser*) i maximiza, vb. (din fr. *maximiser*), mitiza (din it. *mitizzare*), mitifica (rar) (din fr. *mythifier*) i mitologiza (din germ. *mithologisieren*) etc.;

(d) perechi sinonimice care, cel pu in la nivelul limbii române, sunt alc tuite dintr-un component radical i unul derivat: acotiledon, adj. (din fr. /plante/ *acotylédone*) i acotiledonat, adj. (din fr. *acotylédoné*), acrocefal, adj. (din fr. *acrocéphale*) i acrocefalic, adj. (din fr. *acrocéphalique*), acromat, adj. (din fr. *achromat*, germ. *Akromat*) i acromatic, adj.

¹ Vezi i *predominare*, s.f. (din *predomina* + -re).

² În func ie de sensul dat lui *urbanism*, cuvântul intr în rela ie de sinonimie cu un alt derivat din aceea i familie, respectiv cu *urbanitate*, s.f. „atitudine urban , comportare civilizat ” (din fr. *urbanité*, lat. *urbanitas*, -atis), f r ca acesta din urm s fie sinonim cu *urbanistic* .

(din fr. *achromatique*), bombast, adj. (germ. *bombast*) i bombastic, adj. (din germ. *bombastisch*), diplomat, adj (fr. *diplomate*) i diplomatic, adj. (din fr. *diplomatique*, lat. *diplomaticus*), discoid, adj. (din fr. *discoïde*) i discoidal, adj. (din fr. *discoïdal*), diurn, adj. (din fr. *diurne*, lat. *diurnus*) i diurnal, adj. (din fr. *diurnal*, lat. *diurnalis*), entuziasmat, adj. (din fr. *enthousiaste*) i entuziastic, adj (din engl. *enthusiastic*)¹, estiv, adj. (din it. *estivo*) i estival, adj. (din fr. *estival*), fraternal, adj. (din lat. *fraternus*) i fraternal, adj. (din fr. *fraternel*), nocturn, adj. (din fr. *nocturne*, lat. *nocturnus*) i nocturnal, adj. (din fr. *nocturnal*), panteist, adj. (din fr. *panthéiste*) i panteistic, adj. (din germ. *pantheistisch*), ovin, adj., s.m. (din fr. *chauvin*) i ovinist, - , adj., s.m. (din fr. *chauviniste*), tiroid, adj. (din fr. *thyroïde*) i tiroidian, adj. (din fr. *thyroïdien*), trumpet, s.m. (din fr. *trompette*) i trumpetist, s.m. (din fr. *trompettiste*), umanist, adj. (din fr. *humaniste*) i umanistic, adj. (din germ. *humanistisch*) etc.

Trecerea în revist a exemplelor prezentate mai sus arată câteva interesante aspecte. Din punct de vedere cantitativ, substantivele și adjectivele sinonimice împrumutate, cu structură (semi)analizabilă, sunt mai numeroase decât verbele similare, fapt, de altfel, firesc. Dintre sufixele sinonimice componente a numeroase împrumuturi, sunt de menționat mai ales cele feminine abstractive: *-ie/-iune, -an, -en, -itate, -itudine, -a ie/-i ie, -e e* etc., dintre care unele stabilesc relație de sinonimie și cu neutrele abstractive (vezi *-ie* și *-ism, -itate* și *-ism, -aj* și *-ur* etc.). Ca și la exemplele de sub a), sufixele substantivale diferite se atăiază, în limba sau limbile de origine, „acelora-i” radicale sau unor radicale din aceeași familie; dintre „derivatele” construite, în limba sau limbile de origine, cu același sufix, atăiază unor baze din aceeași familie, sunt de menționat *comparatism* și *comparativism*, *vasculit* și *vascularit*, care pot fi interpretate, din punct de vedere formal, și ca paronime, al căror specific ar fi, în consecință, faptul că eventuala lor confuzie nu are repercusiuni din punctul de vedere al normei lexicosemantice. O situație particulară au exemplele de sub d), alcăzuția dintr-un component radical și unul derivat, ambele apar înănd aceleiași familii lexicosetimologice: caracterul analizabil al cuvântului radical este valabil, pe de o parte, în mod real la nivelul limbii (sau limbilor) din care provine și, pe de altă parte, prin raportare la sinonimul său analizabil, în egală măsură, și în cea receptoare, respectiv în limba română.

II. Împrumuturi analizabile și creații interne derivative (eventuali mixti)

Prezența acestor împrumuturi cu formă intern transparentă face ca, treptat, să se realizeze un sistem derivativ modern, similar cu cel al limbilor românești, în primul rând cu cel al francezii și italienei, la care adăugăm, ca model tutelar, limba latină și auxiliar, limbile germană și engleză. Astfel, al cărui de *exactitudine*, s.f. (din fr. *exactitude*), s-a format sinonimul *exactitate* (din *exact* și *-itate*); al cărui de *finitudine*, s.f. (din fr. *finitude*) există și *finitate*, s.f. (din *finit* și *-ate*); al cărui de împrumuturile *comprehensibilitate*, s.f. (din fr. *compréhensibilité*) și *comprehensiune*, s.f. (din fr. *compréhension*, lat. *comprehensio, -onis*), există, chiar dacă mai rar, și *comprehensivitate*, s.f. (din *comprehensiv* și *-itate*, după it. *comprendività*); al cărui de *concretie*, s.f. (din it. *concretezza*), circulă, cu aceleași sens, derivate interne de tipul *concretism*, s.n. (din *concret* și *-ism*), *concretitate* (din *concret* și *-itate*) și *concretitudine* (din *concret* și *-itudine*) etc. De asemenea, în continuare, câteva exemple din seria perechilor sinonimice alcăzuția dintr-un împrumut analizabil și un derivat cu sufixe, grupându-le după criteriul morfologic:

(a) **Substantive feminine:** megalomanie (din fr. *mégalomanie*) și grandomanie (din [megalomanie]), obtuzie (din fr. *obtusion*) și obtuzitate (din *obtuz* și *-itate*, după it. *ottusità*); promptitudine (din fr. *promptitude*, lat. *promptitudo, -inis*) și promptitate (din *prompt* și *-itate*);

¹ și, pe teren românesc, prin conversiune din participiu, adj. *entuziasmat*, - .

sinonimie (din fr. *synonymie*) și sinonimitate „sinonimie” (din *sinonim* și *-itate*), suspiciune (din fr. *suspicion*, lat. *suspicio*, *-ionis*) și suspiciozitate (din *suspicios* și *-itate*) etc. Un aspect particular și interesant al sinonimiei în interiorul genului feminin este cel al derivatelor abstrakte în *-re*, care au, în foarte multe cazuri, același sau aceleai sensuri cu împrumuturile în *-(a)ie* și *-(a)iune* (vezi *abnega ie* și *abnegare*, *adeziune* și *aderare*, *adnota ie* și *adnotare*, *adora ie* și *adorare*, *afilia ie* și *afiliere*, *alimenta ie* și *alimentare*, *amputa ie* și *amputare*, *aproxima ie* și *aproximare*, *argumenta ie* și *argumentare*, *autoflagela ie* și *autoflagelare*, *calcina ie* și *calcinare*, *disec ie* și *disecare*, *eliziune* și *elidare*, *excluziune* și *excludere*, *depresie* și *deprimare*, *emisie* și *emitere*, *represiune* și *reprimare*, *selec ie* și *selectare* etc.), cu împrumuturile în *-aj* (vezi *acro aj* și *acro are*, *afi aj* și *afi are*, *amerizaj* și *amerizare*, *ancolaj* și *ancolare*, *apretaj* și *apretare*, *betonaj* și *betonare*, *bracaj* și *bracare*, *bronzaj* și *bronzare*, *butonaj* și *butonare*, *foraj* și *forare*, *lin aj* și *lin are*, *parcaj* și *parcare*, *persiflaj* și *persiflare*, *pistonaj* și *pistonare*, *plombaj* și *plombare*, *remaiaj* și *remaiere*, *titraj* și *titrare*, *tricotaj* și *tricotare*, *vagabondaj* și *vagabondare* etc.) și cu cele în *-an* / *-en* (vezi *absen* și *absentare*, *absolven* și *absolvire*, *alian* și *aliere*, *degenerescent* și *degenerare*, *impacien* și *impacientare*, *abstinen* și *abstinere*, *persisten* și *persistare* etc.).¹ Tot la seria sinonimelor feminine analizabile sunt de amintit și dublete ca: *poetes* (din fr. *poétesse*) și *poet* (din *poet* și *-*), *tipes* (din fr. *typesse*) și *tip* (din *tip* și *-*), *tigres* (din fr. *tigresse*) și *tigroaic* (din *tigru* și *-oaic*), alături de *tigr*, *tigroacie* etc.

(b) Substantive masculine: anestezilogist (din fr. *anesthésiologue*), anestezist (din fr. *anesthésiste*) și anestezilog (regres. din *anesteziologie*), bananier (din fr. *bananier*) și banan (regres. din *banan*), betonier (din fr. *bétonnier*) și betonist (din *beton* și *-ist*), bionician (din fr. *bionicien*) și bionist (din *bion[ic]* și *-ist*), camerier (din fr. *camérier*) și camerist (regres. din *camerist*), ecologist (din fr. *écologiste*) și ecolog (regres. din *ecologie*), enciclopedist (din fr. *encyclopédiste*) și encicloped (regres. din *encyclopedist*), etimolog (din fr. *étymologiste*) și etimolog (regres. din *etimologie*), gafeur (din fr. *gaffeur*) și gafist (din *gaf* și *-ist*), geodezian (din fr. *géodésien*) și geodez (regres. din *geodezie*), megaloman (din fr. *mégalomane*) și grandoman (regres. din *grandomanie*), patinor (din fr. *patineur*) și patinator (din *patina* și *-tor*), poetastru (din fr. *poétastre*, it. *poetastro*) și poetard (din *poet* și *-ard*), politehnician (din fr. *polytechnicien*) și politehnist (din *politehn[ic]* și *-ist*), polonez (din fr. *polonais*) și polon (regres. din *Polonia*) etc. De remarcat, aici, caracterul semantic unitar al exemplelor (majoritatea indicând agentul) și caracterul divers al procedurilor derivative: prin adăugare de sufixe, prin eliminare de sufixe și, în sfârșit, prin substituire de sufixe, reale sau aparente.

(c) Substantive de genuri diferite: brutalitate, s.f. (din fr. *brutalité*) și brutalism, s.n. (din *brutal* și *-ism*), cavalerie, s.f. (din fr. *cavalerie*, it. *cavalleria*) și cavalerism, s.n. (din *cavaler* și *-ism*), colocvialism, s.n. (din engl. *colloquialism*) și colocvialitate, s.f. (din *colocvial* și *-itate*), demonism, s.n. (din fr. *démonisme*) și demonie, s.f. (din *demon* și *-ie*), oratorie, s.f. (din it. *oratoria*, lat. *oratoria*) și oratorism, s.n. (din *oratorie* și *-ism*), excentricitate, s.f. (din fr. *excentricité*) și excentrism, s.n. (din *excentr[ic]* și *-ism*), ezoterism, s.n. (din fr. *ésotérisme*) și ezoteritate, s.f. (rar) (din *ezoter[ic]* și *-itate*), familiaritate, s.f. (din fr. *familiarité*, lat. *familiaritas*) și familiarism, s.n. (din *familiar* și *-ism*), gigantism, s.n. (din fr. *gigantisme*) și gigantitate, s.f. (din *gigant* și *-itate*), linearitate, s.f. (din fr. *linéarité*) și linearism, s.n. (din *linear* și *-ism*), prozaism, s.n. (din fr. *prosaïsme*) și prozaicitate, s.f. (din *prozaic* și *-itate*), radicalism, s.n. (din fr. *radicalisme*, germ. *Radikalismus*) și radicalitate, s.f. (din *radical* și *-itate*), sacralitate, s.f. (din it. *sacralità*) și sacralism (din *sacral* și *-ism*), sedentaritate, s.f. (din

¹ Vezi și Dimitrescu (2005: 274–275).

fr. *sédentarité*) i sedentarism, s.n. (din *sedentar* i -ism), senzorialitate, s.f. (din fr. *sensorialité*) i senzorialism (din *senzorial* i -ism), tutorie, s.f. (din it. *tutoria*) i tutorat, s.n. (din *tutore* i -at). Sufixele -itate i -ism de in, după cum se poate vedea, majoritatea absolută această categorie.

(d) **Substantive construite, în limba de origine și în română, de la baze derivative din aceeași familie etimologică și cu ajutorul „acelaiași” sufix:** instinctivitate (din fr. *instinctivité*) i instinctualitate (din *instinctual* i -itate), onestate (din it. *onestà*) i onestitate (din *onest* i -itate), plebeism (din it. *plebeismo*) i plebeianism (din *plebeian* i -ism), sectarism (din fr. *sectarisme*) i sectantism (din *sectant* i -ism), simplicitate (din fr. *simplicité*, lat. *simplicitas*) i simplitate (din *simplu* i -itate), tenebrozitate (din it. *tenebrosità*) i tenebritate (din *tenebre* i -itate) etc. Deși de observat este faptul că, în situația citată, vorbim de o sinonimie „secundară”: dacă „aceleași baze din aceeași familie, ele însăși sinonime primare, se adaugă același sufix, rezultatul este, în mod firesc, crearea unor derive sănătății secundare.

(e) **Radicale împrumutate și derive interne:** transbord, s.n. (din it. *transbordo*) i transbordare, s.f. (din *transborda* i -re), transfer, s.n. (din fr. *transfert*) i transferare, s.f. (din *transferta* i -re) etc.

(f) **Substantive împrumutate și obiceiute prin românizarea etimonului (în mod particular, a componentei sufixale a acestuia):** consentiment, s.n. (din fr. *consentiment*) i consimțământ, s.n. (din fr. *consentiment*, cu românizarea sufixului); președinte, s.m. (din fr. *président*) i președinte, s.m. (din fr. *président*, cu românizarea sufixului), rezidență, s.f. (din lat. *residentia*, fr. *résidence*) i reședință, s.f. (din lat. *residentia*, fr. *résidence*, cu românizarea sufixului), sentiment, s.n. (din fr. *sentiment*, lat. *sentimentum*) i simțământ, s.n. (din fr. *sentiment*, lat. *sentimentum*, cu românizarea sufixului)¹ etc.

(g) **Adjective:** avantajos, -oas (din fr. *avantageux*) i avantajant, - (din *avantaja* i -ant), bulevardier, - (din fr. *boulevardier*) i bulevardist, - (din *boulevard* i -ist), clerical, - (din fr. *clérical*, lat. *clericalis*) i clericist, - (rar) (din *cleric* i -ist), combinatoric, - (din germ. *kombinatorisch*) i combinatorial, - (din *combinatoriu* i -al), constatator, -toare (din fr. *constatatoire*) i constativ, - (din *constata* i -tiv), detectivistic, - (din germ. *detektivistisch*) i detectivist, - (din *detectiv* i -ist), habitual, - (din fr. *habituel*) i habitudinal, - (din *habituidine* i -al), heliotermic, - (din fr. *héliothermique*) i helioterm, - (regres. din *heliotermie*), narodnic, - (din rus. *narodnik*) i narodnicist, - (din *narodnic* i -ist și din *narodnic[ism]* i -ist), olfactiv, - (din fr. *olfactif*), olfactoriu, -ie (din it. *olfatorio*) i olfactic, - (rar) (din *olfact[iv]* i -ic), parodian, - (din fr. *parodiant*) i parodiator, -toare (din *parodia* i -tor), platonic, - (din fr. *platonique*, it. *platonico*) i platonian, - (din *Platon* i -ian), plenar, - (din lat. *plenarius*) i plenitudinar, - (din *plenitudo* i -ar), proliferativ, - (din fr. *prolifératif*) i proliferant, - (din *prolifera* i -ant), recreativ, - (din fr. *récréatif*) i recreator, -toare (din *recrea* i -tor), seminaristic, - (din germ. *seminaristisch*, it. *seminaristico*) i seminarial, - (din *seminar* i -ial), sezonier, - (din fr. *saisonnier*) i sezonial, - (din *sezon* i -al), tetraedric, - (fr. *tétraédrique*) i tetraedral, - (rar) (din *tetraedru* i -al), valorizant, - (din fr. *valorisant*) i valorizator, -toare (din *valoriza* i -tor) etc.

(h) **Verbe:** acultura (din fr. *acculturer*) i aculturaliză (din *acultural* i -iza), adjactiva (din fr. *adjectiver*) i adjactiviză (din *adjectiv* i -iza), amalgama (din fr. *amalgamer*) i amalgamiză (din *amalgam* i -iza), compacta (din fr. *compacter*) i compactiză (din *compact* i -iza), cosmetica (rar) (din fr. *cosmetiquer*) i cosmetiză (din *cosmet[ic]* i -iza), diminutiva (din

¹ Vezi Stanciu-Istrate (2006: 295–308 și 2007: 219–227). Despre diverse alte aspecte ale sănătății analizabile, vezi, dintr-o altă perspectivă, și Moroianu (2009: 85–87).

fr. diminutiver) i diminutiviza (din *diminutiv* i -iza), excepta (din fr. *excepter*) i excep iona (din *excep [ie]* i -iona), importuna (din fr. *importuner*, lat. *importunare*) i inopportună (din *inopportun* i -a), legitima (din fr. *légitimer*) i legitimiza (din *legitim* i -iza), legifera (din fr. *légiférer*, it. *legiferare*) i legisla (regres. din *legisla ie, legislativ, legislator*), obiecta (din fr. *objecter*) i obiec iona (din *obiec ie* i -ona), perfec iona (din fr. *perfectionner*) i perfectiza (din *perfect* i -iza), preciza (din fr. *préciser*) i preciziona (din *precizie* i -iona), presa (din fr. *presser*) i presiona (din *presiune* i -ona), rustica (din it. *rusticare*), rusticiza (din *rustic* i -iza, cf., pu in probabil, engl. *rusticize*) i rustifica (din *rust[ic]* i -ifica), surdina (din fr. *sourdiner*) i surdiniza (din *surdin* i -iza), suspenda (din fr. *suspendre*, lat. *suspendere*) i suspensiona (din *suspensie* i -ona), suspecta (din fr. *suspecter*) i suspiciona (din *suspiciune* i -ona), translata (din fr. *translater*) i transla (regres. din *transla ie, translator*), valoriza (din fr. *valoriser*) i valorifica (din *valoare* i -ifica) etc.

III. Crea ii derivative sinonimice exclusiv interne

O primă categorie de sinonime sufixale neologice sunt derivele formate pe teren românesc, **de la aceea i baz**, prin diverse modalități derivate. În interiorul acesteia, sunt de relevat, în primul rând, **derivatele progresive** cu sufixe sinonimice: avocat, -, adj. (din *avocat* i -ial) i avoca ional, -, adj. (din *avocat* i -ional); caragialesc, -, adj. (din *Caragiale* i -esc) i caragialian, -, adj. (din *Caragiale* i -ian); dacism, s.n. (din *dac* i -ism) i dacitate, s.f. (din *dac* i -itate); declan ant, -, adj. (din *declan a* i -ant) i declan ator, -toare, adj. (din *declan a* i -tor); directe e, s.f. (rar) (din *direct* i -e e), directitate, s.f. (din *direct* i -itate) i directitudine, s.f. (din *direct* i -itudine); hiperbolizant, -, adj. (din *hiperboliza* i -ant) i hiperbolizator, -toare, adj. (din *hiperboliza* i -tor); manichiurez, s.f. (din *manichiur* i -ez) i manichiurist, s.f. (din *manichiur* i -ist); paradoxalism, s.n. (rar) (din *paradoxal* i -ism) i paradoxalitate, s.f. (din *paradoxal* i -itate); pasionalism, s.n. (rar) (din *pasional* i -ism) i pasionalitate, s.f. (din *pasional* i -itate); personificant, -, adj. (din *personifica* i -ant) i personificator, -toare, adj. (din *personifica* i -tor); ruralism, s.n. (din *rural* i -ism) i ruralitate, s.f. (din *rural* i -itate); semidoctism, s.n. (din *semidoct* i -ism) i semidoc ie, s.f. (din *semidoct* i -ie); sterpitate, s.f. (din *sterv* i -itate) i sterpitudine, s.f. (din *sterv* i -itudine); subminant, -, adj. (din *submina* i -ant) i subminativ, -, adj. (din *submina* i -t(iv)); antajist, s.m. (din *antaj* i -ist) i antajor, s.m. (din *antaj* i -or) etc. În al doilea rând, sunt de semnalat perechile sinonimice alcătuite **dintr-un derivat progresiv i unul regresiv**: balans, s.n. (regres. din *balansa*) i balansare, s.f. (din *balansa* i -re), devans, s.n. (regres. din *devansa*) i devansare, s.f. (din *devansa* i -re)] i cele alcătuite **dintr-un derivat progresiv i unul prin substitu ie de sufixe**: repeten ie, s.f. (din *repetent* i -ie) i repeten, s.f. (din *repet[ent]* i -en). Sufixele aflate în relație de sinonimie sunt: -ant i -tor, -esc i -ian, -e e, -itate i -itudine, -ie i -en, -ial i -ional, -ism i -itate, -ism i -ie, -ist i -(t)or, -iv i -tor etc.

A două categorie de sinonime sufixale neologice sunt derivele formate pe teren românesc **de la baze diferite**, care apar în, însă, aceleiași familii lexicale în sens larg sau etimologice. Ca și la categoria discutată mai sus, sunt de semnalat: **derivatele progresive** cu sufixe sinonimice: acidulare, s.f. (din *acidula* i -re) i acidizare, s.f. (după fr. *acidisation*); focalizare, s.f. (din *focaliza* i -re) i focusare, s.f. (din *focus* i -are sau din *focusa* i -re, după germ. *fokussieren*); infracionalitate, s.f. (din *infrac ional* i -itate) i infracionism, s.n. (din *infrac iune* i -ism); laminator, s.m. (din *lamina* i -tor) i laminorist, s.m. (din *laminor* i -ist), nomenclatoric, -, adj. (din *nomenclator* i -ic) i nomenclaturistic, -, adj. (din *nomenclatur* i -istic); **derivatele regresive**: albanist, s.m. (regres. din *albanistic*) i albanolog, s.m. (regres. din *albanologie*); **derivatele prin substitu ie**: protocronism, s.n. (din *proto-* i *[sin]cronism*) i protocronie, s.f. (din *protocron[ism]* i -ie) i, în sfârșit, **cele de tip mixt**

(progresiv și prin substituie): huliganic, - , adj. (din *huligan* și *-ic*) și huliganist, - , adj. (din *huligan[ism]* și *-ist*). Tot aici intră și substantivele abstracte formate cu ajutorul sufixului *-re* de la verbe împrumutate care fac parte din aceeași familie etimologică (vezi *adjectivare* și *adjectivizare*, *diminutivare* și *diminutivizare*, *legiferare* și *legislare*, *rusticizare* și *rustificare*, *substantivare* și *substantivizare*, *salarieră* și *salarizare*, *translare* și *translatare*, *valorificare* și *valorizare* etc.), alături de perechile sinonimice formate dintr-un component derivat cu *-re* și unul provenit din supinul verbului de conjugat (vezi *afi are* și *afi at*, *aranjare* și *aranjat*, *ASFALTAT* și *ASFALTARE*, *autentificat* și *autentificare*, *bandajat* și *bandajare*, *blocat* și *blocare*, *condus* și *conducere*, *demolare* și *demolat*, *ghidat* și *ghidare*, *reparat* și *reparare*, *preparat* și *preparare*, *vagabondare* și *vagabondat* etc.). Ca regulă generală, se poate spune că derivatele în *-re* de la baze verbale sinonimice, indiferent dacă acestea din urmă sunt diferite ca etimon sau fac parte din aceeași familie în sens larg, formează sinonime interne analizabile. Această „regulă” poate fi completată, și adesea, nu cu valoare de generalitate, atunci când unor baze sinonimice se adaugă același sufix sau sufixe diferite, la rândul lor sinonimice: *abordabil* și *accesibil*, *adaptabil* și *acomodabil*, *explicabil* și *motivabil*, *modificabil* și *transformabil* etc.

IV. Concluzii

În urma trecerii în revistă a situațiilor de mai sus, care nu acoperă, desigur, întreaga diversitate a sinonimiei analizabile, putem spune că, cel puțin la nivelul neologismelor, este evident amprenta structurală a împrumuturilor latino-române asupra limbii române aflată la începutul unui proces complex de modernizare. În al doilea rând, deschiderea unei perspective de cercetare în acest sens ar putea să contrabalanseze criteriul, de multe ori și pe bună dreptate invocat, al arbitriașului lingvistic. De asemenea, este interesant de urmărit procesul analogic prin care vorbitorii derivă cuvinte sinonimice, de multe ori redundante, plecând de la o unică bază sau de la baze înrudite etimologică și, mai ales, de urmărit în ce măsură noile creații „sinonimice” aduc informații semantice suplimentare. În acest sens, atracția sinonimică reprezintă, alături de atracția antonimică, un larg și fructuos câmp de cercetare.

BIBLIOGRAFIE

- Bejan, Doina Marta, Virginia Lucatelli, Oana Cenac (coord.), 2009, *Lexic comun/Lexic specializat*. Galați, Editura Europlus.
- DEX = *Dictionarul explicativ al limbii române*, coordonatori: Ion Coteanu, Luiza Seche, Mircea Seche, Ediția a II-a, București, Editura Univers Encyclopedic, 1996.
- Dimitrescu, Florica, 2005, „Aspecte ale sinonimiei în limbajul biomedical”, în Pan Dindelegan (coord.) 2005: 271–281.
- DLR = *Dictionarul limbii române*, serie nouă, redactori responsabili: acad. Iorgu Iordan, acad. Alexandru Graur și acad. Ion Coteanu. București, Editura Academiei Române, 1965–2000; redactori responsabili: acad. Marius Sala și acad. Gheorghe Mihail. București, Editura Academiei Române, 2000–2009.
- MDA = *Micul dicționar academic*, redactori responsabili: acad. Marius Sala și Ion Dănilă, vol. I – IV, București, Univers Encyclopedic, 2001–2003.
- MDN = Florin Marcu, *Marele dicționar de neologisme*, București, Editura Saeculum, 2000.
- SMFC = *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*. Vol. I, II, 1959–1960 (Redactori responsabili: Al. Graur și Jacques Byck); vol. III, 1962 (Redactor responsabil Al. Graur); vol. IV–V, 1967–1969 (Redactori responsabili: Al. Graur și Mioara Avram); vol. VI, 1972 (Redactor responsabil Mioara Avram), București, Editura Academiei.
- Moroianu, Cristian, 2009, „Etapele evoluției vocabularului literar românesc în epoca modernă”, în Zafiu, Croitor, Mihail (eds.) 2009: 175–184.

- Moroianu, Cristian, „Valorificarea lexicologică și lexicografică a relațiilor semantice”, în Bejan, Lucatelli, Cenac (coord.), 2009: 84–92.
- Pan Dindelegan, Gabriela (coord.), 2005, *Limba română. Structură și funcționare*, București, Editura Universității din București.
- Saramandu, Nicolae, Manuela Nevaci, Carmen Ioana Radu (eds.), 2008, *Lucrările primului Simpozion internațional de lingvistică*, București, Editura Universității din București.
- Stanciu-Istrate, Maria, 2006, *Calcul lingvistic în limba română*, București, Editura Academiei Române.
- Stanciu-Istrate, Maria, „Românizarea afixelor derivative și calcul lingvistic”, în Saramandu, Nevaci, Radu (eds.) 2008: 219–227.
- Zafiu, Rodica, Blanca Croitor, Ana-Maria Mihail (eds.), 2009, *Studii de gramatică. Omagiu Doamnei Profesoare Valeria Guțu Romalo*, București, Editura Universității din București.

La motivation interne des relations sémantiques. La synonymie analysable

L'auteur prend en considération la relation entre la structure formelle des mots et leur sémantique, mettant en évidence la synonymie analysable, dans ces diverses formes de manifestation. Après avoir passé en revue la typologie de la synonymie analysable, l'auteur présente, utilisant de nombreux exemples, et suivant des critères étymologiques et morphologiques, la synonymie suffixale néologique, un phénomène très fréquent dans la langue actuelle. Il y a trois catégories de synonymes suffixaux néologiques : (a) des emprunts analysables ou semi-analysables; (b) des emprunts (semi-)analysables et des mots dérivés en roumain ou mixtes; (c) des mots dérivés avec des suffixes. La conclusion générale en est que la perspective morpho-sémantique dans l'étude de la synonymie peut être, pour le roumain aussi, un domaine de recherche ample et intéressant.